

Amerikanske fængselsbilleder

DEVIKA SHARMA

Amerikanske fængselsbilleder

Kunst, kultur og indespærring
i samtidens USA

TIDERNE SKIFTER

Amerikanske fængselsbilleder
Kunst, kultur og indespærring i samtidens USA
© 2011 Devika Sharma og Tiderne Skifter
Illustrationer © de medvirkende billedkunstnere
Gengives under henvisning til Ophavsretlovens §23, stk.1.
Forsidebillede: Susan Crile: *Private England*
Dragging a Prisoner on a Leash, 2005
Forlagsredaktion: Claus Clausen
Sats: An:Sats, Espergærde
Tryk: Specialtrykkeriet, Viborg
ISBN 978-87-7973-392-3

Udgives med støtte fra
Novo Nordisk Fondens Udvalg for Kunsthistorisk Forskning

TIDERNE SKIFTER · Læderstræde 5, 1. sal · 1201 København K
Tlf. 33 18 63 90 · Fax 33 18 63 91
e-mail: tiderneskipfer@tiderneskipfer.dk · www.tiderneskipfer.dk

Indhold

- Fængslet og kulturen 7
 - Det amerikanske 12
 - Fængslets prægnavn 15
 - Fængsel og kulturvidenskab 17
 - Foucault og det amerikanske fængsel 19
 - Risiko og forebyggelse 25
 - Bogens struktur 28

- 1. Farve og forvaring 31
 - Kælderfængslet hos Walter Mosley* 37
 - Slavehandleri 38
 - Farvefængsel 43
 - Fængslet i os 47
 - Jonathan Lethem og den omvendte flugtkunst* 49
 - Brooklynfængslet 50
 - Litterært laboratorium 55

- 2. Justitsmordets anatomi 65
 - Frank Darabont og naturtribunalet* 69
 - Uskyldsporætter 74
 - Gerningssted 79
 - Straffevæsenets legitimitet 82
 - Indfangelse og forpashed hos Taryn Simon* 86
 - Fængselsfotografi 87
 - Fraværformer 93
 - Gerningsstedets sæstetik 97

3. Undtagelsens kroppe	105
<i>Menneskemanøvrer hos Susan Crile</i>	110
Tortur og kontur	115
Kropsteater	119
Antipanoptikon og animeret tekst	124
En desubjektiverende magt	129
De ansigtsløse	131
4. Det dyriske menneske	137
<i>Matthew Barney og flugtkunsten</i>	144
Kreaturlighed	154
To grænser	158
To fængselsbilleder	165
Flugtkunst	170
5. Fængslet indeni	175
<i>Jonathan Franzens formel for samtiden</i>	178
Fængsel, autoritet og identitet	180
Korrektionsmaskineri	187
<i>Louise Bourgeois og tingenes omstillingsparathed</i>	192
Generaliseret tortur	195
Kødting	204
Enhvers selvbiografi	209
Om fængselskultur og politik	215
Noter	219
Illustrationer	229
Litteratur	231

Fængslet og kulturen

I 1999 udgav amerikansk PEN en antologi med titlen *Doing Time: 25 Years of Prison Writing*. Bogen er en samling af digte, noveller og essays skrevet af indsatte i amerikanske fængsler, og på bogens omslag er der en kort anbefaling fra den amerikanske forfatter E. L. Doctorow, der giver samlingen disse ord med på vejen: „En bog som ingen anden, for bogens forfattere er Amerikas begravede, den voksende nation inden i os“.¹ Doctorows prægnante bekrivelse af PEN's udgivelse af fængselslitteratur involverer flere af denne bogs overordnede problemstillinger. Helt overordnet sætter Doctorow med betegnelsen af USA's 2,3 millioner indsatte som en 'voksende nation' ord på et forhold, som har motiveret mit arbejde med emnet, nemlig den omstændighed, at det amerikanske fængselsvæsen i nu tre årtier har lidt af vokseværk. Mens vi i Danmark har godt 60 indsatte per 100.000 indbyggere, er det tilsvarende tal i USA 760, og den nuværende samlede fængselsbefolkning på mere end 2 millioner mennesker er uden fortilfælde i amerikansk historie. Siden midten af 1970'erne har det amerikanske fængselsvæsen gennemgået en voldsom udvikling, med det resultat at den amerikanske fængselsrate i dag er den højeste i verden.

I Don DeLillos roman *Den faldende mand*, som foregår i New York i skyggen af terrorangrebet i 2001, opremser en af romanens karakterer på et tidspunkt opskriften på USA's globale dominans. Mens terroristerne kun råder over nogle få mænd, der er villige til at dø, har USA omvendt „kapitalen, arbejdskraften, teknologien, hærene, institutionerne, byerne, lovene, politiet og fængslerne (DeLillo, s. 47).“ Det sidste punkt på denne liste er i og for sig mærkeligt, for hvordan skulle fængslerne kunne bidrage til Amerikas politiske og kulturelle overherredømme? På den

anden side er det uomgængeligt, at netop USA's fængsler i dag bidrager til nationens særstilling i verden. Vælger man fængselsvæsenet som den optik, hvorigennem man ser på det amerikanske samfund, består USA's kulturelle og institutionelle særegenhed således også af dødsstraf, af drakoniske strafferammer, af en langvarig 'krig imod stoffer' og af en markant racemæssig slagside i straffevæsenet. Flere strafferetseksperter betegner ligefrem samtidens amerikanske fængselsfænomen som en 'masseindespærring' i familie med det sovjetiske Gulag, og for en national kultur, som ellers har friheden som sit vartegn, er dette nye nationale særkende naturligvis påfaldende.

Fængselsvæsenets nuværende forfatning har i høj grad været motiverende for mit arbejde med denne bog. Jeg beskæftiger mig dog ikke først og fremmest med de sociologiske aspekter af det amerikanske fængselsvæsen, for jeg har snarere villet undersøge, hvordan fængslet *forestilles* i amerikansk kunst og kultur. Nærmere bestemt har min ambition været at diskutere de centrale aspekter af samtidens amerikanske fængselskultur, og med fængselskultur mener jeg ikke den kultur, som hersker *inde i* de amerikanske fængsler, men derimod det kulturelle plan, som så at sige afstikker måden, hvorpå fængslet forestilles. Samtidig har det været min bestræbelse med dette fokus på den amerikanske fængselskultur at give et frugtbart signalement af amerikansk kunst og kultur også i bredere forstand.

Bogens genstand er de kulturelle mønstre, der ligger til grund for forestillingerne om fængslet. Disse mønstre, der som et kulturelt raster foreskriver måderne, hvorpå fængslet lader sig tænke, har jeg valgt at betegne *fængselsbilleder*. Som jeg bruger begrebet, er et fængselsbillede altså en slags standardiseret model for, hvordan fængslet forestilles og sættes ind i større kulturelle sammenhænge; det er en skabelon for, hvordan man tænker fængslet og tænker med fængslet.

Med sin beskrivelse af amerikanske straffefanger som „Amerikas begravede“ trækker Doctorow på et bestemt fængselsbillede, ifølge hvilket fængslet er en slags gravplads. Ligesom alle mulige andre opfattelser af fængslet har dette fængselsbillede en række medbetydninger og implikationer, først og fremmest at de indsatte er en slags levende begravede. Et andet almindeligt fængselsbillede er billedet af fængslet som en slags zoologisk have. Dette kulturelle billede har helt oplagt

den medbetydning, at straffefangen er som et vildt dyr bag tremmer og således et slags umenneske. Når den amerikanske forfatter og tidligere straffefange Edward Bunker beskriver fængslet som en 'dyrefabrik' i sin roman af samme navn, trækker han på dette fængselsbillede, selv om det hos Bunker altså i høj grad er fængslet, der *forvandler* den indsatte til et vildt dyr.

De kulturelle mønstre, jeg betegner som fængselsbilleder, er dog ikke nødvendigvis struktureret som metaforer, sådan som det er tilfældet med billederne af fængslet som gravplads og dyrepark. Et tredje fængselsbillede kunne handle om den uretfærdighed, at en uskyldig person sidder i fængsel uden at kunne bevise sin uskyld. Justitsmordet er så ofte forekommende et tema, særligt i populærkulturelle fremstillinger af fængslet, at man med fordel kan se det ikke bare som et tilfældigt tema, men derimod som en betydningskabelon, der står til rådighed for vores måde at forstå og tænke fængslet på. Det vil med denne bogs begreber sige som et fængselsbillede. Det er vigtigt at fremhæve, at hverken *fængselskultur* eller *fængselsbilleder* er noget, der findes som sådan ude i virkeligheden. Kulturens repertoire af fængselsbilleder er snarere dét, der lader os se de stykker af virkeligheden, der har med fængslet at gøre.

I denne bog undersøger jeg den kulturelle dimension af det amerikanske fængselsvæsen ved på tværstetisk vis at diskutere en række nyere amerikanske værker, hvori fængslet er et fremtrædende motiv, og hvori forskellige fængselsbilleder derfor kommer til udtryk. Det drejer sig om romaner af Jonathan Lethem, Walter Mosley og Jonathan Franzen; fotografier af Taryn Simon; film af Frank Darabont og Matthew Barney; tegninger af Susan Crile samt skulpturer af Louise Bourgeois. De værker, jeg har valgt, har alle et fremtrædende fængselsmotiv og en betydelig kulturel gennemslagskraft, og de repræsenterede amerikanske forfattere og billedkunstnere er velrepræsenterede i en dansk kontekst i form af oversættelser eller særudstillinger. Den eneste af disse kunstnere, der ikke er videre kendt i en dansk kulturkreds, er tegneren og maleren Susan Crile. Det er til gengæld de motiver, som Susan Crile arbejder med i den af hendes billedserier, jeg ser nærmere på, nemlig hendes Abu Ghraib-tegninger.

Da jeg har villet undersøge den amerikanske fængselskultur i dens

aktuelle måder at fremtræde på, har det været naturligt at fokusere på nyere værker. Derfor er den periodiske afgrænsning forholdsvist snæver: Et par af værkerne er fra begyndelsen af 1990'erne, men ellers ligger hovedvægten på værker fra den anden side af årtusindeskiftet. Med hovedvægten på værker fra det 21. århundrede har det samtidig været muligt at se de diskursive og materielle ændringer i straffekulturen, som terrorangrebet den 11. september 2001 gav anledning til, behandlet helt eksplicit i et par af værkerne.

Med begrebet *fængselskultur* sigter jeg kort sagt til det samlede repertoire af *fængselsbilleder*, som kulturen kontinuerligt producerer konkrete udgaver af. Nu hører det i og for sig også med til fængselsvæsenets kulturelle dimension, hvordan eksempelvis vagterne taler til de fængselsindsatte, hvornår på dagen man spiser i fængslerne og andre af den slags forhold, som gerne er omdrejningspunkt for sociologiske og antropologiske undersøgelser af fængselsystemet, og man må derfor skelne mellem forskellige typer fængselskultur. Jeg bruger her begrebet fængselskultur som et analytisk begreb, hvis indhold er de fængselsbilleder, der som en form for kulturelle skabeloner bestemmer, hvordan fængslet forestilles.² Samtidig med at udtrykket fængselskultur kan henvise til flere forskellige fænomener, kan det både begrebsligt og analytisk være svært at skelne fængslets kulturelle dimension fra dets politiske, juridiske og økonomiske aspekter. For eksempel kan det meget vel have politisk betydning at beskrive straffefanger som farlige dyr, der må spærres inde i en 'zoo'. Amerikansk fængselskultur involverer helt indlysende en lang række politiske problemstillinger, og begreberne fængselsbillede og fængselskultur skal derfor ikke forstås sådan, at fængslets kulturelle dimension skulle have tætte skotter til dets andre dimensioner.

Med sin beskrivelse af bidragyderne til antologien *Doing Time* som „Amerikas begravede, den voksende nation inden i os,“ spiller E. L. Doctorow på et meget centralt aspekt af fængselsmotivet, nemlig dets nærmest uendelige symbolske potentiale. Mange sider af den menneskelige tilværelse kan opleves som isolerende og indespærrende, og derfor lader stort set alt sig beskrive som et fængsel. Fængslet fungerer således ofte som en begrebsmetafor, der bruges til at beskrive noget andet – som i en formulering som 'mit ægteskab er mit fængsel.' Doc-

torows fængselsmetaforik er i den henseende bemærkelsesværdig, fordi han omvendt bruger noget andet, nemlig gravstedet, til at beskrive fængslet og fængselstilværelsen med: Amerikas straffefanger er en slags (levende) begravede.

At være levende begravet er en af de relativt få hævdvundne metaforer for fængselstilværelsen – en anden, at fængslet er et helvede. For fængselsmetaforer har sjældent ret meget med det egentlige fængsel at gøre. Som jeg bruger begrebet ‘fængselsbillede’, kan et fængselsbillede i udgangspunktet være både et billede *af* fængslet og et billede, hvori fængslet er et billede *på* noget andet. Men med denne bog har jeg villet undersøge den historisk forankrede fængselskultur, og jeg har derfor valgt at fokusere på værker, hvori fængselsmotivet er fremtrædende som mere end bare et formalt beskrivelsespotentialt eller som metafor. I afgrænsningen af værker har jeg med andre ord valgt ikke at beskæftige mig med eksempler på den samtidige fængselskultur, der først og fremmest bruger fængslet som billede på noget andet. Det kunne eksempelvis være Paul Austers forfatterskab, hvori isolation og indespærring fungerer som litterære virkemidler til at sige noget om det menneskeliges opløsning, men ikke om den menneskelige opløsning i fængsler mere specifikt. Jeg har med andre ord udeladt værker, som ikke har anden reference til fængselsvæsenet end selve indespærringsmomentet.

Hvis værker med en blot figurativ brug af fængselsmotivet udgør den ene ende af et spektrum, er værker, som befinder sig i den anden og rent dokumentariske ende af spektret ligeledes udeladt. Ind imellem disse på den ene side for abstraherende fængselsværker og på den anden side for konkretiserende fængselsværker har jeg udeladt værker ud fra et mere pragmatisk princip om at undgå tematisk redundans i forhold til de allerede udvalgte værker. Fans af Tom Wolfe vil derfor savne både *The Bonfire of Vanities* og *A Man in Full*, ligesom jeg ikke får lejlighed til at komme nærmere ind på fængslerne i Cormac McCarthys forfatterskab. Endelig findes der mange flere amerikanske fængselsfilm – også en del bedre fængselsfilm – end de to, jeg har med her. Når jeg ud af den omfattende fængselsfilmsproduktion har valgt Frank Darabonts populære Stephen King-filmatiseringer, *The Shawshank Redemption* og *The Green Mile*, er det dels på grund af filmenes overvældende popularitet, og dels fordi de illustrerer en problemstilling, som er helt

central for fængselsfilmgenren som sådan, nemlig hvordan man visuelt fremstiller uskyld og skyld.

Som det fremgår, har denne bog altså en anden indgang til amerikansk fængselskultur end den indfaldsvinkel, PEN-samlingen *Doing Time* repræsenterer. Der er i USA i øjeblikket en stor interesse for litteratur og andre kulturelle artefakter skrevet og skabt af fængselsindsatte.³ Da fængslet er så solidt et symbol på ikke-kommunikation, er det da også nærliggende at interessere sig for den kulturelle kommunikation, som fængslet rent faktisk fostrer. Det er imidlertid ikke denne del af fængselskulturen, jeg fokuserer på i bogen, men derimod fængselsmotivet, som det tages i brug i den 'frie' kunst og kultur. Det vil nærmere bestemte sig i litteratur, billedkunst og film af amerikanske kunstnere, hvis eventuelle personlige kendskab til indersiden af fængselsvæsenet ikke er bestemmende for hans eller hendes kulturelle produktion. Mig bekendt har ingen af de kunstnere, jeg beskæftiger mig med, siddet i fængsel.

Det amerikanske

Når Doctorow bruger formuleringen „den voksende nation“ om den voksende amerikanske fængselsbefolkning, lægger han sig i forlængelse af en tendens til inden for den kritiske fængselsforskning at beskrive USA som en fængselsnation. Et par titler på nyere bøger om fængselsystemet kan illustrere denne tendens, for eksempel Tara Herivels antologi *Prison Nation: The Warehousing of America's Poor* samt Joseph Hallinans bog *Going Up the River: Travels in a Prison Nation*. Men hvad vil det egentlig sige, at USA skulle være en fængselsnation?

Man kan beskrive det samtidige USA som en fængselsnation ud fra nogle rent kvantitative kriterier. I sådan en optik vil Amerika være en fængselsnation, simpelt hen fordi fængslingsfrekvensen her er så tilpas høj, at nationen skiller sig ud som den mest flittigt fængselsstraffende nation i verden. Beskrivelsen af USA som en fængselsnation kan også forsvares ud fra kvalitative faktorer, idet amerikansk straffep praksis på flere måder adskiller sig fra andre vestlige demokratiers måde at straffe på – for eksempel med den fortsatte brug af dødsstraf. I sit sammenlignende studie *Harsh Justice: Criminal Punishment and the Widening*

Divide between America and Europe (2003) har juristen James Q. Whitman argumenteret for, at amerikansk straffep praksis generelt er helt anderledes degraderende og skånselsløs end europæisk straffep praksis. Whitman anslår for eksempel, at amerikanske fængselsstraffe gerne er fem til ti gange længere end tilsvarende straffe i Frankrig og endnu længere i forhold til tyske strafferammer (Whitman, s. 57). Men kan man deraf slutte, at den samtidige straffep praksis i USA udspringer af en kultur, som er særlig *amerikansk*?

Det er en både gængs og rimelig betragtning, at man i det amerikanske samfund tillægger den enkelte borger et større individuelt ansvar for blandt andet uddannelse, arbejdsløshed og eventuelle sygdomsforløb end i for eksempel den skandinaviske velfærdsmodel, hvor anderledes kollektive omfordelingsordninger fungerer som en slags samfundsmæssige sikkerhedsnet. Og det virker sandsynligt, at denne amerikanske form for individualisme spiller en rolle i måden, hvorpå man i USA tænker skyld og straf. Det virker ligeledes plausibelt, at den amerikanske straffep praksis er nært forbundet med andre fremtrædende aspekter af det amerikanske samfund, såsom den høje forekomst af dødelig vold, viljen til våben og den personlige ret til at bruge dem samt den race-mæssige vold og segregering, som har farvet amerikansk kultur siden slavetiden. I et sådant perspektiv kan man sige, at den amerikanske straffep praksis er funderet i imaginationsmønstre, livsformer og institutioner, som er særlige for amerikansk kultur.

Samtidig er det ikke desto mindre lige så vigtigt for en forståelse af det særligt amerikanske ved det amerikanske fængsel, at de kulturelle kræfter, der understøtter den nuværende amerikanske straffep praksis, hverken står uimodsagte eller er lige stærke overalt i samfundet. Tager vi dødsstraffen som eksempel, er det karakteristisk, at der til stadighed føres en intens debat i offentligheden om dødsstraffens betydning og legitimitet. Og at dødsstraffen i 15 af de i alt 50 amerikanske delstater er ulovlig, mens to andre delstater nok har statutter, der stadfæster dødsstraffens legitimitet, men ikke i praksis har benyttet sig af denne straffeform i flere årtier.⁴

Den amerikanske fængselskultur er med andre ord ikke en monokultur. Strukturelt betragtet er fængselskulturen ikke en monokultur, fordi der i USA trives et væld af 'modkulturer', som udfordrer den

gældende straffepraksis. Men heller ikke i et historisk perspektiv kan man forstå fængselskulturen som en enhedskultur, for den amerikanske fængselskultur er lige så foranderlig – eller lige så lidt foranderlig – som alle mulige andre kulturer. Som jeg kommer nærmere ind på senere i denne indledning, har den amerikanske straffepraksis netop undergået en markant omkalfatring siden begyndelsen af 1970'erne, hvor mange lovgivere anså fængselsvæsenet for at være en håbløst falleret institution.

Samtidig er den amerikanske straffekultur på ingen måde forbedt USA. I de senere år har flere vestlige lande, heriblandt Danmark, således ladet sig inspirere af udtryk fra den amerikanske kriminalitetsbekæmpelse såsom *tough on crime* og *nul-tolerance*, og man kan i det hele taget iagttage en overførsel af amerikansk straffekultur til Europa.⁵ I Danmark indeholder flere nyere sager som fx 'Tuneserloven' og indførelsen af minimumsstraffe for ulovlig knivbesiddelse nogle af de samme 'retlige' elementer, som jeg undervejs i denne bog betegner 'udenomsretlige' – elementer som vilkårlighed og administrative procedurer i lovhåndhævelsen og deraf følgende forsømt lighed for loven. Da bogens genstand er amerikansk fængselskultur, er mit empiriske materiale altovervejende amerikansk, men det er klart, at flere af de amerikanske tendenser i nogen udstrækning kan sammenstilles med udviklingen i det danske straffevæsen.

Min tilgang til det særligt amerikanske ved det amerikanske fængsel er kendetegnet ved, at jeg benytter mig af to forståelser af begrebet kultur, to forståelser som virker sammen, men som godt kan beskrives hver for sig. På den ene side interesserer jeg mig for den kulturelle dimension af det amerikanske fængselsvæsen; det er denne dimension, jeg sigter til med den formulering, at fængselskulturen er et reservoir af fængselsbilleder, som igen er skabeloner for, hvordan man tænker fængslet og tænker med fængslet. På den anden side interesserer jeg mig for en bestemt national kultur, nemlig den amerikanske. Her er det altså kultur i betydningen 'en kultur' snarere end i betydningen 'det kulturelle', jeg forholder mig til. Anderledes formuleret kan man sige, at jeg beskæftiger mig med kultur, dels som et specifikt felt og dels som en enhed af forskellige felter. I praksis vil disse to dimensioner af kulturbegrebet imidlertid ikke være adskilt, men derimod overlappende i de enkelte analyser. Formuleringen 'amerikansk fængselskultur' indi-

kerer således først og fremmest, at de fængselsbilleder, jeg analyserer og diskuterer i bogen, er amerikanske fængselsbilleder: Det er fængselsbilleder, der optræder i en amerikansk kontekst, og som derfor diskuteres i en amerikansk kontekst.

Fængslets præg

Den amerikanske fængselskultur er altså ikke en enhedskultur, for den ændrer sig i samspil med den konkrete straffepraksis over tid og er heller ikke rodfæstet særligt i den amerikanske muld. Man kunne imidlertid stadig godt mene, at fængselskulturen i særlig høj grad er *definerende* for amerikansk kultur. I *Optegnelser fra det døde hus* skrev Dostojevskij, at et samfunds civilisationsgrad kan bedømmes ved at besøge dets fængsler. Siden hen er Dostojevskijs diktum flere gange blevet omformuleret, så det snarere er på samfundets behandling af fattige eller indvandrere, at man skal kende dets civilisationsgrad. På tilsvarende vis kunne man spørge, om fængslet er en for amerikansk kultur *særligt* definerende institution? Og er fængselsmotivet i kunsten og kulturen derfor et særligt privilegeret motiv? Et motiv, hvorigennem man på den mest direkte facon kan gøre sig vidende om essensen af amerikansk kultur? Eller ville kulturelle fremstillinger af for eksempel 'hospitaller' eller 'parforhold' være lige så frugtbare indgange til amerikansk kultur? Den slags spørgsmål melder sig typisk i forbindelse med den tradition for motivisk kulturanalyse, som denne bog kan siges at tilhøre. For når nu kulturen er fuld af motiver, med hvilken begrundelse så nærstudere det ene frem for det andet?

En original og berømt måde at besvare sådan et spørgsmål på leverede den franske filosof Michel Foucault med værket *Overvågning og Straf. Fængslets fødsel*, som udkom i 1975. Foucault interesserede sig generelt for de organiseringsprincipper, som den sociale helhed formes efter, og med *Overvågning og Straf* argumenterede han for, at det moderne fængsel er det institutionelle rum, der tydeligst eksemplificerer det disciplinære organiseringsprincip, som ifølge Foucault strukturerer moderne samfund. For Foucault var fængslet nok vigtigt i sig selv, men det var i lige så høj grad fængslets særlige konfiguration af et mere generelt magtprincip, han beskrev. Som strukturerende princip er disciplinen ikke

bare en matrice for fængselsinstitution, men virker også formende for de andre kulturelle rum, menneskelige relationer og institutioner i samfundet. Disciplinærmagten, som blandt andet virker igennem overvågning, videnstilegnelse, sanktion og normalisering, figurerer i *Overvågning og Straf* ikke som et udvendt magtapparat, men som et princip, hvis fornemmeste opgave har været selve forarbejdningen af det moderne menneske – det disciplinerede og lydige subjekt. Som Foucault så det, producerer fængslet en bestemt form for subjektivitet, og fængslets opkomsthistorie var for Foucault væsentlig at studere, fordi fængslet i flere henseender er en *prototypisk* institution, hvis måde at fungere på man genfinder i andre samfundsmæssige institutioner, konstellationer og relationer.

Denne bogs indfaldsvinkel til fængselsvæsenet er mere begrænset end Foucaults, ikke bare i videnskabelig rækkevidde, men også i analytisk afsæt. For med udtrykket ‘fængselskultur’ sigter jeg ikke til ét bestemt og komplekst organiseringsprincip, hvis virke vi skulle kunne identificere overalt i det sociale felt af relationer. Med begrebet ‘fængselsbillede’ har jeg villet indkredse det kulturelle plan, som befinder sig et sted mellem på den ene side et direkte fremstillingsmæssigt niveau og på den anden side en mere grundlæggende, samfundsmæssigt strukturerende form. De fængselsbilleder, jeg analyserer med udgangspunkt i de udvalgte værker, er ikke kulturelle matricer eller skabeloner i den ‘dybe’ forstand, at de kan bruges til at beskrive alle mulige kulturelle praksisser og livsformer i det samtidige USA. Min analyse af den amerikanske fængselskultur bevæger sig i højere grad på overfladen af fængslets kulturelle styresystem, som jeg altså i bogen kalder ‘fængselskulturen’, og begrebet ‘fængselsbillede’ skal således forstås mere lokalt og partikulært end Foucaults begreb om et organiseringsprincip, som virker disponerende og formende for den sociale helhed som sådan. Derfor hævder jeg heller ikke, at det amerikanske samfund som sådan er ‘fængselsagtigt’.

På den ene side anser jeg altså ikke fængslet for en prototypisk institution i det amerikanske samfund, og jeg betragter derfor ikke fængselsmotivet i kunsten og kulturen som en helt særligt privilegeret motivisk indgang til at sige noget om amerikansk kultur. På den anden side opfatter jeg heller ikke fængselsvæsenet som en perifer samfundsmæssig formation. Som jeg diskuterer det mere indgående senere i

denne indledning, udspringer denne bog tværtimod af en forestilling om, at de kulturelle konnotationer, som knytter sig til fængselsvæsenet, er særdeles betydningsfulde i det amerikanske samfund som helhed.

På den baggrund kan jeg her opsummerende formulere *Amerikanske fængselsbilleder's* trefoldige sigte. Det er dels at diskutere de centrale aspekter af samtidens amerikanske fængselskultur, dels at analysere en række væsentlige amerikanske kunstneres arbejde, og dels med fængselskulturen som prisme at give et frugtbart signalement af amerikansk kultur i dag.

Fængsel og kulturvidenskab

Som kulturvidenskabeligt forskningsfelt er fængslet ikke et ubesøgt område. Siden Foucaults *Overvågning og Straf* er der ud over adskillige sociologiske, kriminologiske og retsfilosofiske værker om det moderne fængselsvæsen også udkommet flere kulturanalytiske arbejder om fængslet, herunder flere litteraturhistoriske studier af fængselsmotivet. To af de kendteste og mest indflydelsesrige af disse er nok John Benders *Imagining the Penitentiary: Fiction and the Architecture of Mind in Eighteenth-Century England* fra 1987 samt Victor Bromberts *The Romantic Prison: The French Tradition* fra 1978, som jeg her vil knytte et par ord til for at klargøre nærværende bogs ærinde yderligere.

I *Imagining the Penitentiary* argumenterer John Bender for, at de forestillinger om subjektivitet, karakterdannelse og indespærring, som blev formuleret i det 18. århundredes engelske roman, banede vejen for den type disciplinære fængsler, *penitentiaries*, som så dagens lys i England ved indgangen til det 19. århundrede. Forfattere som Defoe, Gay og Hogarth var alle optaget af indespærringens magt til at forme personligheden, og deres særlige måde at repræsentere livet i isolation og indespærring på bidrog til den kulturelle proces, hvorigennem den nye type forbedringsfængsel opstod, skriver Bender. Benders ærinde er med andre ord at sandsynliggøre, at periodens litteratur ikke bare genspejlede det gryende fængselsvæsen, men også fungerede som et middel for social forandring. De store fængselsreformer fra slutningen af det 18. århundrede var modelleret over den realistiske romans måde at fremstille sine personer på, og det nye fængsel overtog på den måde

de 'romanagtige' ideer om subjektivitet, inderlighed og isolation. Den særlige sensibilitet, som det nye fængsel lånte af litteraturen, betegner Bender som 'the penitentiary idea' – det vil sige ideen om, at bevidstheden kan bearbejdes og forbedres igennem indespærring.⁶

Med denne bogs begreber kunne man udmærket beskrive *Imagining the Penitentiary* som en analyse af et stykke *fængselskultur* med fokus på særligt ét bestemt *fængselsbillede*, nemlig den idé, at menneskets væsen kan forandres gennem isolation. Bender har interesseret sig indgående for netop dette fængselsbillede og dets medbetydninger, fordi det for ham at se har været helt afgørende for formgivningen af Englands forbedringsfængsler. I modsætning til Bender har jeg struktureret analyserne omkring flere forskellige fængselsbilleder, som hver for sig ikke er så dybe og konstituerende, som 'the penitentiary idea' er det hos Bender. Hos Bender er den realistiske romans formale virkemidler, herunder særligt den 'dækkede direkte tale', en forudsætning for det fængselsbillede, han fremdrager og analyserer. Min hensigt er ikke på samme måde at give en karakteristik af en bestemt litterær genre, eller for den sags skyld en anden kunstform, ligesom det heller ikke er mit ærinde at eftervise værkernes tilbagevirkende kraft på det egentlige, institutionelle fængselsvæsen.

Victor Brombert beskæftiger sig i *The Romantic Prison* med det litterære fængselsmotiv i fransk romantik og eksistentialisme. Oversætter man *The Romantic Prison* til de begreber, jeg bruger, kan også Brombert siges at analysere og diskutere et særligt genkommende fængselsbillede, nemlig forestillingen om fængslet som et fredfyldt og lyksagligt sted. Forbindelsen mellem fangenskab og indre frihed er en konstant i den romantiske litterære sensibilitet, påpeger Brombert og viser, hvordan fangenskabet hos forfattere som Stendhal, Hugo og Baudelaire altid fungerer som et ambivalent rum. Et rum for lidelse, men også for beskyttelse, frihed og kunstnerisk kreativitet. Brombert sammenfatter de kulturelle forestillinger om cellens og isolationens forløsende egenskaber i det, han betegner som myten om 'det lyksalige fængsel' (Brombert, s. 201). Ligesom John Bender har Brombert altså interesseret sig for ét bestemt fængselsbillede og dets forekomster i et længere stræk af fransk litteraturhistorie. Til forskel fra Brombert beskæftiger jeg mig som nævnt med flere forskellige fængselsbilleder, og samtidig er mit

perspektiv på amerikansk kunst og kultur ikke decideret kunst- eller litteraturhistorisk, men derimod kulturanalytisk og samtidsorienteret.

En af Bromberts indsigter, der også er relevant i forhold til de amerikanske værker, jeg fokuserer på, er, at 'det lykkelige fængsel' skulle blive et anakronistisk symbol fra og med det 20. århundredes leje: Til sammen suspendede de totalitære ideologier og de kollektive indespærringsformer under Anden Verdenskrig simpelt hen den romantiske drøm om fangenskabets poetiske privathed. Jean-Paul Sartres forfatterskab er et udmærket eksempel på, at det celleagtige fangenskab nok vedblev at være et centralt tema også i den eksistentialistiske tradition, men her er cellen alligevel helt anderledes skæbnesvanger og dystert end hos romantikerne. I den samtidige amerikanske fængselskultur ser man også yderst sjældent et sådant romantisk lykkefængsel. I det omfang at indespærring her fungerer som et billede på inderlighed, er det ikke en frigørende inderlighed, som det så ofte var tilfældet i den romantiske tradition – fungerer fangenskabets rum som et beskyttelsesrum fra omverdenen er det hverken et rum for ekstase eller lykke, men snarere for solipsisme og masochisme. I nogle få tilfælde lægger der i det amerikanske nutidsmateriale sig også et dannelsesaspekt til isolationen, men fremfor at være løfterigt er det snarere en desillusionerende dannelse i form af indsigt i verdens ubodelige ensomhed.

Foucault og det amerikanske fængsel

Som nævnt har Michel Foucaults *Overvågning og Straf* haft stor indflydelse på studiet af det moderne fængselsvæsen, men Foucaults idéhistoriske klassiker handler ikke kun om det moderne fængsels historie. Den er også en fortælling om, hvordan det moderne individ er vokset ud af nogle disciplinerende teknikker og praksisser, der til sammen så at sige har udstyret individet med et reformérbart 'selv' og med en særlig lydige form for subjektivitet. For Foucault at se blev fængslet prototypisk for den disciplinære magtform, der på én gang underkaster, formgiver og forbedrer individet: Fra dets fødsel ved indgangen til det 19. århundrede og helt frem til Foucaults egen samtid var fængslet med andre ord den af de store moderne institutioner, hvor det moderne samfunds forkærlighed for disciplin i form af klassifikation, afretning,

videnstilegnelse, overvågning, normalisering og menneskeoptimering viste sig med størst tydelighed.

Foucault beskrev, hvordan to disciplineringsmodeller, som hidtil havde udgjort to adskilte regeringsmåder, forenedes i fængslet i løbet af det 19. århundrede, nemlig *udelukkelsen* og den *individualiserende disciplin*. Den rene udelukkelse gjorde ikke så meget andet end igennem indespærring at udelukke nogle befolkningsgrupper i forhold til en binær klassifikation. Man var eksempelvis enten rask eller syg og blev håndteret som sådan, som under den store indespærringsbølge i det 17. århundredes Europa, hvor de spedalske med Foucaults ord måtte se sig „fanget i en afvisningspraksis, eksil-indsærring“ (Foucault, s. 215). Disciplinens individualiserende metoder bidrog omvendt til håndteringen af befolkningen med en langt mere differentieret analyse, inddeling, kontrol og i sidste ende forbedring af de ‘unormale’ elementer. Filosofen Jeremy Benthams arkitektoniske idé fra slutningen af 1700-tallet, panoptikonet, eksemplificerede fængslets forening af disse to magtmåder. For i panoptikonfængslet blev overvågningen af de indsatte så at sige inderliggjort, idet den indsatte her var sig bevidst om, at han eller hun var under potentiel konstant overvågning fra fængslets centrale vagttårn. Med denne inderliggørelse af overvågningen var vejen banet for en gennemgribende eksistentiel omkodning af de kriminelle og andre afvigere, som man tidligere måtte nøjes med bare at indespærre. Panoptikonet viser altså klart og tydeligt, skrev Foucault, at det moderne fængsel ikke bygger på simpel udelukkelse gennem indespærring, men tværtimod på en omfattende regulering og disciplinering af individet.

I den sidste del af *Overvågning og Straf* beskriver Foucault, hvordan det moderne samfund på flere måder kan siges at være ‘fængselsagtigt’: han taler om et „islæt af fængsel“ i alle samfundets disciplinære foranstaltninger, om et „netværk af fængsler“ og om „fængslets almen-gyldighed“. I fængselsinstitutionens overvældende succes ligger ikke desto mindre også kimen til dens endeligt. Foucault så nemlig for sig, at fængslet sammen med samfundets øvrige disciplinære institutioner efterhånden ville skabe så lydige, klassificerede og overvågede individer, at fængslet i sig selv langsomt ville blive overflødigt. Med normaliseringsapparatets gennemtrængning af hele samfundslegemet ville det

moderne fængsel så at sige sejre ad helvede til og således efterhånden helt miste sin eksistensberettigelse.

Havde Foucault skrevet sin fængselsgenealogi bare ti år senere, og havde han samtidig set mere til amerikansk side, end han gjorde i *Overvågning og Straf*, ville genealogiens afslutning i nutiden have set noget anderledes ud. For det amerikanske fængsel er i dag en helt anden institution end det fængsel, som Foucault mente var på vej til at „uddisciplinere“ sig selv som institution. Mellem 1920'erne og 1972 lå de gennemsnitlige fængselsrater i USA i omegnen af 100 indsatte per 100.000 borgere, mens tallet i dag er 760 per 100.000 borgere.⁷ Siden midten af 1970'erne er fængselsraten vokset år for år, og i dag skal man se til Rusland for at finde rater, der kommer bare i nærheden af de amerikanske.

I løbet af de seneste tre årtier har de amerikanske systemer for kriminalitetsbekæmpelse og strafferetspleje altså undergået en voldsom omkalfatring, som man lidt skematisk kan beskrive som en bevægelse fra den disciplinerende og rehabiliterende fængselsmodel, som Foucault analyserede, til en senmoderne straffepraksis, der har risikostyring, sikkerhed, gengældelse og simpel segregering som sine vigtigste mål.⁸ Det amerikanske fængsel er således en helt anden institution end det fængsel, som amerikanske kriminologer og strafferetsekspertter i begyndelsen af 1970'erne anså for at være et nødvendigt onde, som man så vidt muligt forsøgte at undergrave med omfattende sociale programmer for afvænnning, jobtræning og samfundstjeneste.⁹ Den institution, som Foucault anså for at være langsomt hendøende, er i samtidens USA tværtimod, med sociologen David Garlands ord, blevet „en massiv og tilsyneladende uundværlig støtte for nutidens samfundsorden“ (Garland 2001a, s. 14). Men som for Foucault er fængselsinstitutionen fortsat et særdeles frugtbart analyseobjekt. Også når man søger at begribe de senmoderne samfund, som i dag ikke udelukkende kan beskrives som disciplinære panoptiske samfund.

Forklaringen på det amerikanske fængselsfænomen skal ikke findes i et enkelt strafferetligt nybrud, ligesom den entydige fængselsudvikling ikke kan forstås ud fra de skiftevis stigende og faldende kriminalitetsrater alene. De sidste tre årtier har snarere set en generel, men resolut drejning væk fra de mere velfærdsorienterede ideer om kriminelles

forudsætninger, bevæggrunde og mulige reintegration i samfundet, som strafferetsplejen baserede sig på op til 1970'erne. I dag vidner en række tiltag om en helt ny måde at tænke forbrydelse og straf på – det være sig høje minimumsstraffe, nedlæggelse af rehabiliteringsprogrammer, reduceret brug af prøveløsladelse, isolationsfængsling på ubestemt tid samt politisk umyndiggørelse af indsatte og tidligere straffede. Tilsammen synliggør sådanne tiltag en strukturel ændring, en slags paradigmeskift, i fængslets lovmæssige og kulturelle grundlag.

Den mest gennemgribende forandring er, at det senmoderne fængselsystem ikke længere er kendetegnet ved et ideal om forbedring og rehabilitering, som det 'gamle' fængsel var det. Rationalet bag det amerikanske fængselsvæsen er i dag således ikke at *reformere* de kriminelle, men derimod, på baggrund af offentlighedens efterspørgsel efter sikkerhed og bedre retsfølelse, at *inkapacitere* dem. Ud fra den betragtning, at fængslets funktion i dag først og fremmest er en art 'intern eksilering' og lang tids sikker anbringelse, kan man således sammenligne samtidens fængselsstraf med tidligere tiders straffe såsom deportation og landsforvisning.

At straf i dagens USA handler om at ekskludere lovovertrædere frem for igennem rehabilitering at inkludere dem, kan eksempelvis de såkaldte *three strikes and you're out*-love bevidne. Sådanne love, som gælder på både det føderale plan og i omtrent halvdelen af delstaterne, kræver på forhånd fastsatte fængselsdomme – for eksempel 50 år til livstid – for tredjegang-lovovertrædere. Det betyder i flere tilfælde, at man for altid bliver 'dømt ude', når man dømmes for en tredje lovovertrædelse, uanset at denne sidste lovovertrædelse skulle bestå i at stjæle et stykke pizza, en håndfuld videobånd fra et supermarked eller tre golfkøller fra en sportsforretning, som det har været tilfældet i tre berygtede sager fra Californien (Whitman, s. 56; Mauer, s. xi). Som strafferetseksperten James Q. Whitman skriver, har den politiske vilje til at ekskludere og inkapacitere reelt undermineret den grundlæggende straffetiske forestilling om, at der bør herske proportionalitet mellem forbrydelse og straf (Whitman, s. 57).

Som Foucault beskrev det, er *individualisering* en af fængslets kernefunktioner: at subjektivere individet igennem vidensproduktion, overvågning og afretning – kort sagt at producere det disciplinerede individ

som individ for derved at kunne omforme det. Men når sociologer og retsfilosoffer i dag taler om den amerikanske 'masseindespærring', er det imidlertid netop, fordi indespærringen hverken søger at virke individualiserende eller i udgangspunktet har individet som sit primære virkefelt. Straf er i dag politiseret på en helt anden måde end tidligere, og retningslinjer for domfældelse og strafudmåling fastlægges således overvejende i en politisk og populistisk kontekst frem for i en retlig. I praksis har denne politisering af straf og kriminalitetsbekæmpelse underkendt dommerstandens vurdering af kriminalsagerens individuelle omstændigheder og reduceret domfældelse til en slags automatiseret tabelarbejde. Afstanden mellem den straffende myndighed og lovovertræderen er med andre ord øget betragteligt, hvorved lovovertræderen fremstår som en helt anderledes abstrakt størrelse end den lovovertræder, til hvem disciplinærstraffen i en vis forstand blev skræddersyet (Whitman, s. 50-55; Garland 2001a, s. 179).

Med begrebet 'masseindespærring' hentyder man desuden til, at fængslet i dag ikke længere kun rekrutterer og påvirker individer, men også hele demografiske befolkningsgrupper, der er defineret af indkomst, uddannelse og etnicitet. Redaktørerne af antologien *Imprisoning America: The Social Effects of Mass Incarceration* (2004) påpeger således, at straffevæsenet i dag er blevet en fast bestanddel, en slags overgangsrite, i unge, uuddannede minoritetsamerikaneres tilværelse. Det amerikanske fængselsvæsen er, skriver redaktørerne, „ikke længe et symptom på afvigelse; dets blotte omfang bør anspore os til at forstå indespærring som en i stigende grad normal begivenhed i unge, ugunstigt stillede mænds liv“ (Patillo, s. 3). Ud af alle sorte amerikanske børn havde 7,5 procent i år 2000 mindst én forælder i fængsel (Ibid., s. 9). Strafferetseksperter Marc Mauer har blandt andet i bogen *Race to Incarcerate* (2006) diskuteret masseindespærringens konsekvenser specifikt for USA's afrikansk-amerikanske befolkningsgrupper, som udgør en helt uforholdsmæssig stor andel af fængselsbefolkningen. Her spørger Mauer et sted:

Hvilken betydning har det eksempelvis for et lokalsamfund at vide, at én ud af tre drenge vil tilbringe tid i fængsel? Hvad gør det ved familiens og fællesskabets tekstur, at så stor en andel af de unge mænd er viklet ind i

det strafferetlige system? [...]. Hvilken effekt har det på et lokalsamfunds politiske indflydelse, at en fjerdedel af alle sorte mænd i nogle stater ikke må stemme som konsekvens af en fængselsdom? (Mauer, s. 13).

I den udstrækning at fængselsvæsenet i praksis fungerer som et middel til demografisk stratifikation, kan man i dag tale om, at fængslet har en af-individualiserende funktion.

Det er en vigtig pointe hos Foucault, at fængslets opgave ikke bare er at administrere en domfældelse. Den rene frihedsberøvelse findes ikke, skrev Foucault, for fængslet er i en vis forstand et autonomt system, hvis virke i bund og grund er ekstra-juridisk. Fængslet udgør med alle sine disciplinerende teknikker, belønninger, sanktioner, vurderinger af strafængde og prøveløsladelse et *supplement* til selve domfældelsen. Det individ, som fængslets teknikker har som sit applikationspunkt, er således ikke *lovovertræderen*, men derimod *forbryderen*, i hvem lovovertrædelsen så at sige er naturaliseret og inkarneret. Forbryderen er ikke bare en person, der har overtrådt loven, men „en overtallig personage“, det vil sige en slags fordoblet personlighed, hvis farlighed og anomali er fængslets egentlige genstandsfelt (Foucault, s. 273).

Jeg vil mene, at man meget vel stadig kan forstå fængslet som et ekstra-retligt rum, sådan som Foucault beskrev det. Mens Foucault beskrev supplementet som et *disciplinært* supplement, kan man for samtidens amerikanske fængsels vedkommende dog bedre anskue fængselsstraffens ekstra-juridiske supplement som et overmål af eksklusion, af forebyggelse, af rettighedsindskrænkning og af fornedring. Fængslets supplement har stadig forbryderens farlighed som sit genstandsfelt og sin legitimering, men denne farlighed behandles imidlertid ikke som noget, der kan reformeres ud af individet, men derimod som noget, der tilskynder ekstra-indespærring, krænkelse samt reduktion af lovovertræderens lovmæssige rettigheder. Det amerikanske fængsel fremstår med andre ord i dag som en institution, hvis supplement først og fremmest producerer yderligere udstødelse og rettighedsløshed.¹⁰

Risiko og forebyggelse

Lige siden Foucaults *Overvågning og straf*, og måske særligt med filosofen Gilles Deleuzes bog *Forhandlinger 1972-1990*, har man diskuteret, hvorvidt vi i dag lever i det disciplinsamfund, som Foucault karakteriserede så indgående i sin fængselsklassiker – eller om vi nu befinder os i en helt anden type samfund. Mest indflydelsesrig i den henseende er nok Michael Hardt og Antonio Negris beskrivelse i bogen *Empire* (2000) af et postmoderne kontrolsamfund, som ifølge forfatterne har erstattet det moderne disciplinsamfund. Hardt og Negris grundlæggende argument er, at postmoderne, imperiale magtformer i modsætning til den ‘gamle’ disciplinærmagt ikke opererer i kraft af grænsedragninger, men tværtimod i kraft af grænseannullering. Den globale kapitals teknikker forudsætter og skaber i dag et udglattet rum, det vil sige et rum uden grænseskel, et rum, som er uafhængigt af en territorial forankring. I kontrolsamfundet arbejder magten ikke bare *på* kroppen, men *igennem* kroppene, som med deres stadig mere immaterielle, kommunikative arbejdsformer sikrer den kapitalistiske produktion dens foretrukne ‘glatte rum’. I kontrolsamfundet er magten fleksibel og mobiliserende frem for immobiliserende. Magten kontrollerer nok bevægelsesstrømme, men begrænser dem ikke, for den er selv afhængig af disse strømme. Derfor er fængslet heller ikke et særlig godt billede på den mobiliserende kontrolmagt. Hardt og Negris diktum i *Empire* er i stedet, at der ikke længere findes noget ‘udenfor’.

Det amerikanske fængsel er et vægtigt argument for, at fængslet også i dag, efter Foucault, bør spille en central rolle i begrebsliggørelsen af aktuelle samfundsformationer. I det amerikanske fængsel er for eksempel det ‘udenfor’, som Michael Hardt og Antonio Negri fandt var minimeret i det postmoderne samfund, tværtimod maksimeret og befæstet med en vækstrate, som ville gøre de fleste fleksible og mobiliserende produktionsenheder misundelige. Anskuer man det inkapaciterende fængsel som et opbevaringssted for en stadig større menneskemængde, som en slags internt eksil, fremstår den straffende magt derfor heller ikke rigtig som en magt, der *udglatter* det sociale rum. Såfremt Den vestlige Verden i dag bedst beskrives som et kontrolsamfund, stiller det voksende amerikanske fængsel os den udfordring at forstå, hvordan

sådan en mobiliserende kontrolmagt bidrager til en markant forskansning af visse demarkationslinjer, samtidig med at den nedbryder andre.

Sociologen Zygmunt Bauman har blandt andet i bogen *Forspildte liv* (2005) beskæftiget sig med en postdisciplinær magttype, der ligesom disciplinærmagt, og i modsætning til kontrolmagt, udøves igennem grænsedragning mellem 'indenfor' og 'udenfor'. Mens disciplinærmagten gav sig af med *inklusion* – i betydningen inklusion i det allestedsnærværende forbedringsmaskineri – giver denne nyere magttype sig imidlertid af med *eksklusion*. Bauman betegner henholdsvis disciplinærmagten og den nyere magtform som 'den gamle Big Brother' og 'den nye Big Brother', og man kan, skriver Bauman, netop forstå den nye magts virkemåde ved at tænke på det populære tv-program Big Brother og dets eksklusionsmekanisme. Den nye Big Brother er i Baumans beskrivelse en slags udsmitter, der har til opgave at frasortere og helt holde folk ude. Om denne nye Big Brother skriver Bauman således:

Han fortæller vagterne, hvem de skal stoppe ved porten og ikke slippe ind i det afspærrede boligområde. Han giver de private vagtværn besked på at opsnuse og bortvise mistænkelige omstrejfer – fremmede, som ikke hører til i nabolaget. Han tilbyder boligejere overvågningsudstyr, så de kan holde ubudne gæster på afstand (Bauman, s. 163).

Det er imidlertid ikke sådan, at den gamle disciplinære Big Brother er afgang ved døden. Han er i nogle henseender endnu bedre rustet end tidligere, „om end han i vore dage for det meste holder til i afsidesliggende og marginaliserede dele af det sociale rum, såsom storbyghettoer, flygtningelejre eller fængsler,“ skriver Bauman (Ibid., s. 163). I disse marginaliserede rum gør disciplinærmagten ifølge Bauman dét, den altid har gjort: den fastholder og afretter individer.

De danske magtteoretikere Bülent Diken og Carsten Bagge Laustsen har i flere sammenhænge arbejdet videre med Zygmunt Baumans diskussion af senmoderne magtformationer, og de har i den forbindelse argumenteret for, at den magtudfoldelse, som vi i dag ser i tilgift til disciplinmagt og kontrolmagt, bedst betegnes som en slags 'risikomanagement' (Diken og Laustsen, s. 131). Risikomanagement er karakteriseret ved, at formelle såvel som uformelle magtinstanser ikke blot forholder

sig til handlinger, men i lige så høj grad til eventualiteter, og risikomanagement udgør således en slags forebyggende sikkerhedspolitik. I lighed med Baumans beskrivelse af den nye Big Brother nævner Laustsen og Diken som eksempel på sådan en forebyggende risikostyring blandt andet 'zoning' af byer – det vil sige inddeling af byer i sikre og utilgængelige zoner for eksempel i forbindelse med politiske topmøder. Risikomanagement er i dag en helt central magtstrategi, som måske tydeligst viser sig i den aktuelle terrorbekæmpelse, og i modsætning til kontrolmagten, som netop annullerer grænseskel, har risikomanagement og disciplinærmagt det til fælles, at de opererer via grænsedragninger mellem et 'indenfor' og et 'udenfor'. Når risikomanagement alligevel ikke bare kan forstås som en version af disciplinærmagten, er det, skriver Laustsen og Diken, fordi risikomanagement „ikke forholder sig til hændelser (som disciplin gør, f.eks. gennem fængsling af kriminelle), men derimod til eventualiteter“ (Ibid., s. 132).

'Risikomanagement' eller 'risikostyring' forekommer at være passende betegnelser for ikke bare den amerikanske terrorbekæmpelse, men også for det amerikanske fængselsvæsen. Jeg vil således mene, at man i forhold til det amerikanske straffevæsen kommer til kort, hvis man sonder skarpt mellem hændelse og eventualitet, mellem fængsel og forebyggende foranstaltning. Når det amerikanske fængsel er en frugtbar optik at anskue risikomanagement igennem, og omvendt, er det netop, fordi fængslet i dag spiller en markant rolle i den *forebyggende* sikkerhedspolitik i USA. I dets aktuelle forfatning korresponderer fængslet således ikke bare med kriminelle hændelser, men også med eventualiteter i form af fremtidig kriminalitet, usikkerhed og 'uorden' i det hele taget. Den nye Big Brother har altså i udpræget grad indtaget den gamle Big Brothers opholdssteder, for nu at bruge Baumans termer. Derfor kan man også med fordel tænke *med* den institution, som siden *Overvågning og Straf* har været disciplinens emblem *par excellence*, når man vil forstå, hvordan en forebyggende sikkerhedspolitik – med de demokratiske udfordringer, som sådan en politik uvægerligt indebærer – ikke bare stiller sig pænt ved siden af andre og mere velkendte magtformationer, men tværtimod opererer *igennem* dem. I den henseende har den globale 'krig mod terror' og dens emblematiske fængselsleje, såsom Guantanamolejen, blot befæstet de forebyggende funktioner,

som allerede i meget høj grad kendetegner de nationale amerikanske fængselsystemer. Med sit valgløfte om at lukke Guantanamolejren og skrinlægge de særlige militærretssager mod lejrens terrorismistænkte har præsident Barack Obama nok signaleret et opgør med ekstra-juridiske tilbageholdelser, men det er endnu for tidligt at vurdere virkningen af denne intention.

Også i et perspektiv, der rækker langt ud over denne bogs fokus, er det helt afgørende at få en forståelse af måderne, hvorpå vi i Vesten i dag etablerer og patruljerer grænser mellem et 'indenfor' og et 'udenfor'. I USA diskuterer man, om man skal forskanse grænsestrækningen mod Mexico med et sikkerhedshegn. I europæisk sammenhæng vidner de stadig hyppigere tilfælde af, at bådflugtninge ved Europas kyster mødes af nationale myndigheder, der på kreative måder forsøger at gelejde flygtingenes fartøjer over i andre landes farvand, om, at nationale grænser ikke bare adskiller borgere fra ikke-borgere, men også værdifulde mennesker fra værdiløse mennesker. En af de mest presserende politiske udfordringer i dag er måske netop at koncipere og forvalte grænseskel, som ikke også per automatik fastlægger menneskelig værdi over for menneskelig værdiløshed. Samtidens amerikanske fængsel er et vigtigt rum at tænke denne udfordring igennem.

Bogens struktur

Amerikanske fængselsbilleder består af fem kapitler, hvori jeg med udgangspunkt i ét eller flere værker undersøger fængselsmotivets konfiguration i forhold til et bestemt tema. Disse fem temaer er henholdsvis *race*, *uskyld*, *undtagelse*, *umenneskelighed* og *hjem* – temaer, der har vist sig at være genkommende ledsagere til fængselsmotivet i den samtidige amerikanske kunst og kultur. Når fængselsmotivet optræder i et værk, er det med andre ord ofte i en sammenhæng, hvor også kulturens begreber om netop race, uskyld, undtagelse, umenneskelighed og hjem er på spil. Det betyder selvfølgelig ikke, at fængslet ikke også forbinder sig kulturelt med andre temaer; man kunne nævne køn, sindssygdом og transcendent som andre motiver, der også ofte optræder sammen med fængselsmotivet. Men særligt de fem førnævnte temaer står altså centralt i amerikanske samtidsværker med et fremtrædende fængsels-

motiv, og da disse temaer samtidig i sig selv er en slags grundtemaer i amerikansk kultur, mener jeg, at de udgør et godt udgangspunkt for at analysere og diskutere den amerikanske fængselskultur. Da flere af de værker, jeg fokuserer på, indbefatter mere end ét af de fem centrale temaer, er der, som det vil fremgå, undervejs flere tematiske overlapper mellem de enkelte kapitler.

Bogens første kapitel handler om de forbindelseslinjer mellem fængsel og *race*, som kontinuerligt trækkes på kryds og tværs af amerikansk kultur. Jeg beskæftiger mig her med to romaner, der begge har en kompleks relation mellem en hvid og en sort mand som deres omdrejningspunkt, nemlig Walter Mosleys *The Man In My Basement* og Jonathan Lethems *The Fortress of Solitude* (*Ensomhedens fæstning*, da.). Hos både Mosley og Lethem udfolder denne 'interraciale' relation sig på tværs af såvel imaginære som virkelige fængselsmure. Nærmere bestemt behandler romanerne to komplementære iagttagelser om forholdet mellem fængsel og *race* i det amerikanske samfund. For det første at fængslet er farvet – i betydningen 'racialiseret'. For det andet at (hud) farve i sig selv er en form for fængsel. Begge disse fængselsbilleder er centrale i den afrikansk-amerikanske litterære tradition, som jeg derfor vil forholde min analyse af *The Man In My Basement* og *The Fortress of Solitude* til.

Justitsmordet, som jeg interesserer mig for i kapitel to, er en af de figurer, der på mest foruroligende vis forstyrrer vores tiltro til det strafretlige system. I film, tv-serier, skønlitteratur og dokumentargenrer er den uskyldige straffefange, der har udsigt til et langt liv inden for fængslets mure, således garant for gysende pirring af retfærdighedsfølelsen. Mit værkmateriale i dette kapitel om *uskyldstemaets* betydning for den kulturelle forståelse af fængslet, er tre visuelle værker: Instruktøren Frank Darabonts populære Stephen King-filmatiseringer, *The Shawshank Redemption* og *The Green Mile*, samt fotografen Taryn Simons fotoserie *The Innocents*. I min analyse af de tre værker spørger jeg blandt andet til, hvilken betydning fremstillingen af skyld og uskyld har for fremstillingen af fængselsvæsenets legitimitet.

I kapitel tre ser jeg på det irakiske Abu Ghraib-fængsel og dets pludselige indtræden i den kollektive amerikanske og internationale bevidsthed. Billedkunstneren Susan Criles serie af tegninger *Abu Ghraib:*

Abuse of Power, som jeg analyserer i kapitlet, er baseret på de famøse torturfotografier taget af amerikansk militærpersonale i Irakkrigens første fase. Med udgangspunkt i Criles tegninger spørger jeg i kapitlet til den form for kropslighed, som kendetegner menneskekroppen, når den underkastes straffeformer af *undtagelses* karakter. Her reflekterer jeg over den 'teatralitet', som med Abu Ghraib-fotografierne igen er blevet kendetegnende for fængselstraffens visuelle kultur, ligesom jeg i lyset af det nationale amerikanske fængselssystem diskuterer den undtagelsestilstand, som lovløsheden i det irakiske fængsel manifesterede.

I kapitel fire spørger jeg til, hvad fængslet har med *umenneskelighed* at gøre. Vi opfatter gerne fængslet med dets isolation, brutalitet og inertitet som et dehumaniserende sted. Indespærring og isolation igennem længere tid gør således ikke bare *noget* ved mennesket, men påvirker mere specifikt menneskets menneskelighed. Samtidig fremstilles kriminelle og straffefanger ofte som en form for umennesker eller ligefrem som dyr. Jeg analyserer her kunstneren Matthew Barneys film *Cremaster 2*, som er en del af Barneys vidtspændende hovedværk *The Cremaster Cycle*. I Barneys film optræder både en emblematiske straffefange, en hel masse dyr samt en flugtkunstner, og opgaven vil i kapitlet være at give et bud på, hvordan Barney bruger filmens centrale figurer til at sige noget om det menneskelige grænser. Hertil sætter jeg *Cremaster 2* i forbindelse med den samtidige kulturteoretiske refleksion over begrebet umenneskelighed, sådan som den udfoldes hos tænkere som Judith Butler, Giorgio Agamben, Jacques Derrida og Slavoj Žižek.

Bogens sidste kapitel, kapitel fem, er en analyse af Jonathan Franzen's roman *The Corrections* (*Korrektioner*, da.) og af billedkunstneren Louise Bourgeois' (1911–2010) cellulære installationer, *Cells*. Franzen og Bourgeois interesserer sig begge for, hvad fængslet har at gøre med det private *hjem*, og jeg beskæftiger mig i kapitlet med, hvordan *The Corrections* og *Cells* udvider det fængselsbillede, ifølge hvilket hjemmet er en form for straffezone. Analysen her leder frem til en kort afrunding, hvori jeg spørger til, hvordan vi lever med det amerikanske fængsel.